

A múlt metszetei

„E kötet feladata” – bocsátja előre Bihar megye kismonográfiájának¹ bevezetője – „az, hogy *szuggesztíven informálja* (kiemelés T. K. A.) a dolgozó tömegeket az ország e szögletének hányatott történelméről.”

Mivel e megfogalmazás lényegében nem árul el semmit az elénk tárt információk sugallatáról, magunknak kell azt a szövegből ”kibányásznunk”. E kiinduláshoz nyilván a magunk szempontjait is hozzárendeljük: a méltányosságát és a méltóságát.

A méltányosság itt, az évezredek együttes ”hányattatásra” való visszatekintésben, az etnikumok szerepének arányos megjelenítése. Ha e szempontnak nem lenne etikai töltete is, egyszerűen történelmi igazságnak nevezhetnénk.

A méltóság vonatkozása kettős. Egyrészt: megtalálja-e a magyar is, a román is e történelmi összefoglalóban azokat a múlthoz kapcsolódó szálakat, melyek önazonosságában megerősítik, s melyek nélkül az ”itthon vagyok” érzése a legszebb jelenben is csak csonkaként tételezhető? Másrészt feltárul-e mindaz, aminek alapján a közös múlt sorstársaként is becsülhetjük egymást? Röviden: e könyv tartalma elősegíti-e azt, hogy jobban becsülhessük önmagunkat és egymást is?

A történelem

Bihar megye történelméről van szó. Egy olyan megyéről, ahol a lakosságnak – az 1977-es népszámlálás adatai szerint – 31,66%-a magyar nemzetiségű (valamivel kétszáz ezer lélek fölött), s jelenléte e területeken több mint ezer esztendő.

Közeledjünk először a matematika módszereivel a könyv szövegéhez: hogyan tükröződik benne ez a jelenlét?

A történelmet tárgyaló fejezet a IX-X. századtól (tehát a magyarság itteni megjelenésének idejétől) napjainkig terjedő időszakot 994 sorban írja le. Ebből 138 sorban (14,62%) történik bár utalás magyar vonatkozású eseményekre vagy személyekre. Ha tartalmilag is megvizsgáljuk ezeket az utalásokat, kiderül, hogy a 138 sorból 113 negatív értelemben említi a magyarokat: mint hódítókat, kizsákmányolókat, vagy mint nemzeti elnyomókat. Mindössze 25 sor marad (a szöveg 2,65%-a), mely erkölcsi minősítéstől árnyalataiban is mentes semleges megállapítás, vagy esetleg valamilyen pozitívan értékelhető eseményben való részvétel megemlézése.

E rövid matematikai áttekintés után vizsgáljuk meg közelebbről: mi az, amit említésre méltónak tartanak e könyv szerkesztői?

Kezdjük az előnytelen vonatkozásokkal.

Negatív

Természetesen ide sorolandó minden olyan sor, ahol idegen uralomról, nemesekről, földbirtokosokról vagy a katolikus egyházzal van szó, hiszen – mint a könyv kontextusából nyilvánvaló – mindezen esetekben magyarokról van szó. Az alábbiakban igyekszem lerövidítve idézni az eredeti szöveg tartalmát – lehetőleg a szerzők saját szavaival.

1. A román lakosság ellenállása dacára a középkori Magyar Királyság Bihar az általa meghódított területek részeként megyévé alakítja. A hódítók által létrehozott hűbéri intézmények azonban csak a megye nyugati részeibe hatoltak be, az őslakosok, a románok, továbbra is a maguk faluközösségeiben éltek. (11 sorban – 44-45. oldal)

¹ *Bihar – Judetele Patriei*, Sport és Turisztikai Kiadó, Bukarest, 1979.

2. A tatár betörés fékezte Bihar feudalizálódását, gyengítette a magyar uralmat, elősegítve az őslakos elem megerősödését. (3 sor, 45. oldal)
3. A faluközösség továbbra is fennmaradt (XIV. század), mint az idegen uralommal szembenálló intézményi forma. (1 sor, 45. oldal)
4. Amikor "Laurențiu" Mészáros csapatai a bihari nemesek kastélyait megtámadták, a földesurak Várad várába húzódtak vissza (Dózsa-felkelés). (2 sor, 46. oldal)
5. A bihari lakosság kizsákmányolásának következményeként a katolikus egyház különösképpen virult, ezáltal a tömegek anyagilag hozzájárultak a humanista kultúra felvirágzásához. (4 sorban, 46. oldal) [A szerzők ennyit tartottak érdemesnek megemlíteni – az egész könyvben! – a váradi humanista kultúráról.]
6. A bihari hajdúk inkább Mihai Viteazul (Vitéz Mihály) parancsaira hallgattak, mint a helyi nemesekre. (1 sor, 47. oldal)
7. A nemesi elnyomás különösen erősödik a XVII. században. (2 sorban, 47. oldal)
8. A török hódoltság idején a nemesek elmentek, de a régi faluközösség megerősödött. (2 sor, 48. oldal)
9. A Habsburg uralom alatt a szabad bihari hajdúk gróf Eszterházi (helyesen: Esterházy) birtokába kerülnek, és örökös jobbágyokká lesznek. (2 sor, 48. oldal)
10. Az osztrák-magyar hatóságok sortüze Élesden, 1904. április 24-én. (7 sorban, 55. oldal)
11. Az első világháborút megelőző kulturális és nemzeti mozgalom célja az idegen elnyomás alóli felszabadulás. (1 sorban, 55. oldal)
12. A volt cári birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia által elfoglalva tartott területeken a román nép (1918-ban) kirobbantja a polgári demokratikus forradalmat. (1 sor, 56. oldal)
13. Az 1918-as demarkációs vonal Bihart a régi reakciós magyar hatóságok (értsd ezen a köztársaságot kikiáltó Károlyi Mihály kormányát, az őszirózsás forradalom Magyarországnak hatóságait) uralma alatt hagyta. A magyar uralkodó osztályok és hatóságok "fehér terrorja" a többségi román lakossággal szemben. (6 sorban, 57. oldal)
14. Kratokwil (helyesen: Kratochvil) ezredes reakciós bandái a földesurak, a helyi és idegen tőkések érdekeit képviselték, és a régi állapotokat akarták megőrizni. Atrocitásaik a román lakossággal szemben. (11 sorban, 57. oldal)
15. A váradi kommunisták akciója 1933 novemberében a "hitlerista politikát üző" Erdélyi Lapok szerkesztője ellen. (5 sor, 57. oldal)
16. A bécsi döntés után Bihar nagy része a horthysta Magyarország fennhatósága alá kerül; a határállomások megtámadása; sovíniszta és antiszemita uszítás; a román lakosság egy részének kiűzése; a román oktatás visszaszorítása. (34 sorban, 61-62. oldal)
17. A horthysta rendőrség közreműködése több mint húszezer zsidó deportálásában. (3 sor, 63. oldal)
18. A visszavonuló hitlerista-horthysta csapatok kegyetlenkedései a civil lakossággal. (10 sorban, 63. oldal)
19. A horthysta hatóságok 1944. szeptember végén elhagyják Nagyváradot. (1 sor, 64. oldal)
20. Az ellentámadással visszatérő horthysta hatóságok kivégzik a váradi önkéntes rendfenntartó fegyveres alakulat két vezetőjét. (5 sor, 64. oldal)
21. A viszonyok normalizálódása a horthysta-hitlerista uralom alól felszabadított területeken. (1 sor, 65. oldal)

Helyenként vitatkozni lehetne a fenti kijelentések egyikével-másikával (mint azt a Károlyi-kormány minősítése is bizonyítja), de most ne tegyük. Nem mindegy ugyan, hogy hogyan ragadjuk meg múltunk negatívumait, és egyáltalán: mit tekintünk azoknak, de az elfogulatlan

szembenezés velük valóban létkérdés. Kiindulópontunk alapján azonban legalább ilyen fontossággal bír számunkra: milyen események bizonyítják e táj történelméhez való (nem negatív) hozzájárulásunkat?

Lássuk, mit mutat meg rólunk e vonatkozásban a könyv?

Semleges-pozitív

Itt igyekszem pontosan idézni az eredeti szöveget, egy kicsit belehelyezve magam annak értékelési szempontjaiba.

1. "A parasztseregek 1514-ben Dózsa György kapitányának, Mészáros Lőrincnek a vezetésével megtámadták a hűbéri nemesek kastélyait." (2 sor, 46. oldal)
2. "Váradon Paul Nyáry kapitány jól fogadta a vajdát, így az két nap múlva folytathatta útját Bécs felé. A bihari hajdúk, románok és magyarok támogatták Mihai Viteazult..." (4 sor, 47. oldal)
3. A vár védelmében (1660) sokan elesetek, „köztük Ioan Raț, Mihai és Ștefan Crainic, Ștefan Török, Mihai Ibráni.” (1 sor, 48. oldal)
4. „...a II. Rákóczi Ferenc által vezetett Habsburg-ellenes felkelés lángjainak fellobbanása (1703-1711).” (2 sor, 48. oldal)
5. (A XIX. században) „Váradon továbbra is tartanak magyar nyelvű színházi előadásokat.” (2 sor, 50. oldal)
6. „Érdeklődésre méltó az a levelezés, melyet Avram Iancu a Vaskohn tartózkodó Simonffy József dandárparancsnokkal folytatott. Megemlíti Ioan Dragoșnak, Belényes parlamenti képviselőjének a kezdeményezését is. Mindezek az akciók arra irányultak, hogy egy közös román-magyar forradalmi Habsburg-ellenes frontot hozzanak létre.” (5 sor, 51. oldal)
7. A függetlenségi háborúban részt vevő „román hadsereg hősiességéről objektív megjegyzéseket találunk Lakos Lajos egykori kapitánynak a könyvében.” (1 sor, 53. oldal) [Ilyen esetben, bár a mondat hosszabb, szempontunk alapján csak azt a sort vehetjük számításba, melyben a magyar név szerepel.]
8. A cári és az osztrák-magyar birodalmak által elfoglalva tartott területek románsága 1918 őszén polgári demokratikus forradalmat robbantott ki, melynek célkitűzései között volt „a belügyek demokratizálásának kiszélesítése minden lakos javára, nemzetiségétől függetlenül.” (1 sor, 56. oldal) [Kár, hogy a könyv nem tér ki, mi lett ezekből a célkitűzésekből a két világháború közötti Romániában.]
9. Kratokwil (azaz: Kratochvil) „bandái” által elkövetett „...atrocitások, amelyeknek áldozatul estek... mind a román, mind a magyar lakosság által tisztelt és szeretett személyiségek...” (1 sor, 57. oldal)
10. A horthysta hatóságok által elbocsátott román munkásokról szólva megjegyzi: „a magyar munkások memorandumokat írva és tüntetéseket szervezve fejezték ki szolidaritásukat velük.” (2 sor, 62. oldal)
11. 1944 szeptemberében Nagyváradon „hazafias elemek fegyveres alakulatot szerveztek... román és magyar önkéntesekből... vezetőik... Andrei Silviu jogász,... Nicolae Rajković szerb nemzetiségű borbély és a magyar Papp Tibor voltak.” (2 sor, 64. oldal)
12. „...intézkedések történnek a szakszervezetek egységfront alapján való újrászervezésére, a KISZ, a MADOSZ és az Ekésfront újjászervezésére.” (1 sor, 64. oldal)
13. „A hivatalos lap szerepét a Viața Nouă és az Új Élet című helyi újságok töltötték be.” (1 sor, 65. oldal)

Ezzel számba vettük mindazt, amit e fejezet a magyarokról bármilyen értelemben mond.

Nekünk szegezheti valaki a kérdést: mire való ez a szórszálhasogatás, hiszen ahol egy magyar név sem említettik, ott is nyilvánvaló az *együttes* jelenlét és cselekvés. Sajnos azonban

nem nyilvánvaló. Ennek oka a szövegösszefüggésben van, mely olyan jellegű, hogy bizonyos dolgokat kihangsúlyoz, másokat elhallgat.

Hogy mit és hogyan hangsúlyoz ki, az a megemlített történelmi személyiségek neveiből és azok arányából is kihámozható. Ugyanis a 78 név közül mindössze tíz tulajdonosa magyar. Megtaláljuk őket a fenti idézetekben. (Az Apponyié is a tíz között van, bár csak mint Apponyi-törvény említetik.) Igaz ugyan, hogy két személynév besorolása e sorok írója számára nem világos: az egyik Mihai Ibráni, a másik Ioan Raț; ez utóbbiról más művekben Rácز János néven olvashatunk. Ez azonban nem sokat változtat az arányokon.

A legtöbbet mégis az mond, ami kimarad a múlt számbavételénél. Nézzük meg, egy nem történész (vagyis e beszámoló szerzője) mit tart elhagyhatatlannak, ha Nagyvárad és Bihar megye történelméről szólni akarunk.

Ami kimaradt

Mondandónkat az áttekinthetőség kedvéért itt is pontokba szedjük, csatolva néhány fenntartást is.

1. Még a felületesen tájékozott ember számára is képtelenségnek tűnik, hogy lehet „történelmi igénnyel” Bihar megye és különösen Nagyvárad múltjáról beszélni anélkül, hogy megemlítenénk Szent László király nevét. A váradi vár – mely évezredünk néhány viharos és jelentős eseményének tanúja volt – ma is ott áll (néhány átépítés után), ahova ő építtette. A Szent István alapította püspökség székhelyét ő helyezte Biharról Váradra, és ez ilyen minőségében lett a humanista művelődés egyik nem jelentéktelen központjává (XV. század). Az általa alapított püspöki káptalan történelmi jelentőségét pedig akkor értjük meg igazán, ha szerepét a korba helyezve vizsgáljuk, és az egyháziak mellett észrevesszük *közigazgatási*, sőt honvédelmi funkcióit is. A szentként tisztelt király sírja körül létrejött kultusz maga is hozzájárult Várad középkori fényének kialakulásához, melyet végül a török hódítás tett semmivé.

2. Meglehetősen furcsa, hogy míg a történészek a középkori központosított királyságok kialakulását általában pozitív tényként szokták megítélni, mint a helyi kiskirályok önkényeskedését megszüntető, a békés munkához, a kultúra virágoztatásához szükséges belső nyugalom megteremtését lehetővé tevő helyzet kialakulását értékelik, különösen a népvándorlások egymást követő hullámai által sokat zaklatott területeken (mint amilyen a Kárpát-medence is volt), addig ez a könyv a Magyar Királyság kialakulását csak mint hódító aktust látja, és a meggyengülését előidéző történelmi tömegkatasztrófákat (tatárjárás, törökök) mint pozitív tényezőt üdvözli. (45., illetve 48. oldal)

3. A könyv megemlíti, hogy a XVII. században Bihar megyében telepedett le Havasalföld két volt fejedelme, Gavriłaș Movilă és Constantin Șerban, valamint Gheorghe Ștefan, aki Moldva uralkodója volt. Vajon szubjektívizmus-e a méltányosság jegyében azt várni, hogy említés essék azokról a magyar királyokról is, akik megfordultak Váradon (Szent László királyon kívül például V. István, IV. László, III. Endre, Nagy Lajos, Mária királynő, Luxemburgi Zsigmond, Zápolya János); legalább azokról, akik országgyűlést is tartottak itt, mint III. Endre 1294-ben, vagy Luxemburgi Zsigmond 1422-ben. De azokról a királyokról is, akiket a középkorban itt temettek el (Szent László, Mária királynő, Zsigmond és talán III. Endre is.). Azt sem tekinthetjük érdektelennek, hogy Zápolya János és I. Ferdinánd között vívott harcok idején gyakorlatilag Várad volt a Magyar Királyság fővárosa.

4. E kismonográfia egyetlen váradi püspök nevét tartja említésre méltónak: a Patachich Ádámét (az övét is a kultúráról szóló fejezetben). Még Vitéz János nevét is hiába keresnénk, pedig tevékenységének kulturális jelentőségén túl (gondoljunk csak európai hírű könyvtárára, vagy arra a tényre, hogy udvara a humanista tudósok és művészek találkozóhelye volt) politikai szerepe sem elhanyagolható. Mátyás királlyá kiáltása például nem utolsó sorban neki

köszönhető. Perényi püspök neve sem maradhatna ki, aki a mohácsi csatamezőn esett el. De hogy Martinuzzi (Fráter) Györgyről sem történik említés, aki a Zápolya és Ferdinánd közötti viszályban tető alá hozta a váradi békét (1538), és végül maga is életével fizetett a török és Habsburg nagyhatalmak közötti örlődés zsákutcájából való kijutás-kísérleteiben – az végképp érthetetlen.

5. E könyvet olvasva bárkinek úgy tűnhet, mintha Bihar megye mindig Erdély része lett volna (a VIII. osztályos történelemtankönyv térképén is valahol Szeged táján kezdődik az Erdély felírás). Noha valójában a Partium részeként csak a XVI. század közepétől a XVII. század végéig tartozott az erdélyi fejedelem fennhatósága alá (maga Várad 1556-tól 1660-ig), abban a korban tehát, amikor a Magyar Királyság minden más része Habsburg, illetve török kézen volt.

6. Várad egyetlen várkapitányának nevét találjuk csupán a könyvben: a Mihai Viteazult (Vitéz Mihályt) fogadó Nyáryét. Pedig legalább azok megérdemelték volna a megemlést, akik majd Erdély fejedelmeivé lettek, mint Báthory István (a későbbi lengyel király), Báthory Kristóf, Bocskay István, Bethlen Gábor (ehhez kommentár sem kell) vagy Rhédey Ferenc.

7. Vannak történelmi események – ilyenek mindenekelőtt a különböző etnikumok rosszindulatú izgatásból, félreértésből vagy történelmi vakságból eredő összecsapásai –, melyekről (bármennyire közismertek legyenek is) minden alkalommal csak nagyon világosan szabadna szólni.

Az 1848-as eseményeket tárgyaló rész nem fogalmazza meg félreérthetetlenül, hogy a magyarok és románok Erdélyben – és Biharban is – a közös ellenség helyett egymást pusztították. Az okok világos ki nem mondása pedig csak az elfogultságokat erősítheti, hiszen az elhallgatások sejtelmessége a fantáziának nyit szabad utat. Mondjuk ki érthetően: a kölcsönös atrocitásokig menő események (melyeket egyes vidékeken a magyar polgári lakosság is igen súlyosan megszenvedett) közvetlen oka az volt, hogy a magyar kormány – a francia forradalom eszméinek büvkörében – a külön nemzetiségi jogok követelését azzal utasítva el, hogy a kivívott polgári jogok etnikai hovatartozástól függetlenül minden egyénre érvényesek, ellenforradalmi pozíció elfoglalására készítette a másnyelvűeket.

Megtudjuk viszont azt, hogy „a szabadságot szilárdan és összehasonlíthatatlan áldozatkészséggel védelmező Avram Iancu parasztseregével Várad lakói is szolidárisak voltak.” (51. oldal) E megfogalmazás azt sugallja: egyöntetűen és megosztottság nélkül. Egy olyan városban, ahol akkor túlnyomóan magyarok laktak, hiszen még az 1966-os népszámlálás adatai szerint is 50% fölött volt az arányuk. Arról azonban egy szó sem esik, hogy Várad fontos központja volt a magyar szabadságharcnak és forradalomnak, melynek idején várában fegyvergyártó központ működött, és 1848 júniusában Kossuth is meglátogatta.

8. Az 1919-es eseményekről beszámolva a kismonográfia elmondja, hogy április 20-án „a román felszabadító hadsereg Nagyváradra való bevonulásával megkezdődött Bihar fokozatos és természetzerű beilleszkedése Románia társadalmi, gazdasági és politikai valóságába”. Az események egészének a képéből azonban hiányzik többek között annak leszögezése, hogy a „tőkés-földesúri” Románia hadserege a Magyar Tanácsköztársaság ellen indult harcba (melynek váradi vonatkozásairól sem tudunk meg semmit, pedig e tájon ekkor ragadták magukhoz először a hatalmat a munkásság képviselői), betöltve ezzel a világ második szocialista állama leverőjének a szerepét, Budapestig irtva a „vörösöket”. Döntő jelentősége volt tehát annak a Horthy-rezsimnek az uralomra juttatásában, melyről annyi rosszat mond – több-kevesebb túlzással – a magyaron és a románon kívül a Kárpát-medence többi népe is.

Egy bármily vázlatos történelmi beszámolóból ezek a – mindnyájunk számára meglehetősen sorsdöntő – tények hogyan maradhattak ki?

9. A méltányosság megkövetelné, hogy szó essék a két világháború közötti időszak nemzetiségellenes intézkedéseiről is, hiszen a tőkés-földesúri Románia több mint háromszáz

olyan törvényt és rendeletet bocsátott ki, melyek a kisebbségek ellen irányultak. (Például sokan elvesztették állami állásukat, mert nem tudták letenni a román nyelvvizsgát.)

*

A fentiekben követni próbáltuk tehát a kihangsúlyozások és elhallgatások dinamikáját. Meglehetősen rossz szájízünk maradhat tőle. Hiszen milyen történész az, akinek emlékezetében népe történelme olyan makulátlan, mint ahogy ebből az áttekintésből kiderül? És okkal kél a gyanakvás az olvasóban, ha a kölcsönös jogtalanságok tényeire visszanézve valaki csak az egyik felet (a másikat) találja elmarasztalhatónak.

Tévedés ne essék: a magyarok más etnikumokkal szembeni múltbeli magatartása igen sok vonatkozásban valóban elítélhető. (Persze, sohasem tévesztendő össze a kormány a néppel.) De ha a másokhoz való viszonyulásban szinte kizárólag csak a negatív vonatkozásokat vesszük észre, továbbá ha a kölcsönös méltánytalanságok szemet-szemért történelméből a kölcsönösséget nem mutatjuk fel, féltő, hogy ez a méltánytalanságok jelenben való továbbélését bizonyítja.

*

Mindeddig csak a Bihar történelméről szóló fejezetet elemeztük. Kiindulópontunkhoz ragaszkodva nézzük meg, változik-e a kép, ha a könyv más részeit vizsgáljuk meg?

Oktatástörténet

Az oktatást tárgyaló fejezet első alcíme egyértelmű: „A bihari román oktatás története az 1948-as reformig”. Tartalma megegyezik a címmel, bár magyar vonatkozások is vannak benne: a 146 sorból 51 a román oktatás magyarok általi elnyomásáról szól.

Pedig valószínűleg sok olvasót érdekelt volna a magyar oktatás története is, melynek kezdetei a XI. század végére nyúlnak vissza. A káptalani iskola ugyanis ekkortájt létesült. Végzettjeit pappá szentelték, akik mint ilyenek működtek, vagy külföldi egyetemeken folytatták tanulmányaikat, mely esetben a magasabb egyházi (és esetleg világi) méltóságok felé is megnyílt számukra az út. Ne gondoljuk azonban, hogy csak egyházi vonatkozású tantárgyaik voltak, hiszen nyelvtant, költészetet, zenét tanultak, majd a XV. századtól (Vitéz János és Janus Pannonius hatására) új tárgyakat vezettek be: görög nyelvet, csillagászatot, számtant és mértant. Ez az iskola szegény diákok előtt sem volt zárva, ők a kor szokásai szerint koldulásból vagy egyházi támogatással tartották fenn magukat.

A reformáció idején Várad jelentős kálvinista kultúrközponttá lett; iskolája a törökök elől Debrecenbe menekült, nem kis szerepet játszva a debreceni kollégium hírnevének megalapozásában.

Az 1780-ban alapított jogakadémiáról csak román vonatkozásaiban történik említés, pedig szinte az egész Tiszántúl reformkorának ifjúsága itt ismerkedett kora eszméivel.

Művelődéstörténet

Amikor általában beszélünk kultúráról (nem népi kultúráról tehát), ez mindenképpen elsősorban városokhoz kapcsolódik. Várad történelmi szerepénél fogva is, de magyar ajkú lakosainak számánál fogva is (lásd előbb) jelentős helyet foglal el a magyarság művelődéstörténetében.

A könyv már a kultúráról szóló fejezet elején leszögezi: „E tájak művelődése, mely állandóan beilleszkedett a románok által lakott összes területek szellemi vérkeringésébe, szorosan kapcsolódik a román nép kialakulásának és fejlődésének történetéhez, a

függetlenségért, a társadalmi és nemzeti igazságért folytatott harchoz.” (202. oldal) Majd néhány sorral arrébb: „Mindazon tilalmak ellenére, melyekkel az idők folyamán találkozott, mindazon drámai pillanatok ellenére, melyeket megélt, Várad a románság fontos kulturális központja maradt.” (203. oldal)

Ez a megközelítés eléggé egyoldalúnak tűnik, de lássuk, hátha a szöveg tényei mégis más mondanak. Kezdjük itt is a számokkal.

A művelődési hagyományok fejezete a népi kultúrát tárgyaló részig összesen 325 sort foglal magába (202-210. oldal). Ebből 37 sor (11,38%) említ magyar vonatkozású adatokat. A megemléített 74 kulturális személyiség közül 10 magyar (13,51%), 5 más nemzet képviselője. E tíz név a következő: Pataschich Ádám (helyesen: Patachich), Szentjóni Szabó László, Kazinczy Ferenc, Arany János, Ady Endre, Breiner Béla, Balogh István, Tibor Ernő, Tabéry Géza és Petru E. Papp².

A fejezetben 18 román művelődési társaságot, 35 énekkart (név vagy helység szerint), valamint az Astra 7 kirendeltségét sorolja fel. Ezek mellett mindössze három magyar nevet találunk: a Szigligeti, a Holnap és az Ady Endre Társaságét.

Megismerkedünk 35 kiadvány nevével (különböző nyomtatványok, újságok, folyóiratok), ebből kettő kétnyelvű, és mindössze három magyar nyelvű: a Nagyvárad, a Szabadság és a Nagyváradai Napló.

Egy szó sem esik az egész könyvben Vitéz János püspökről és Janus Pannoniusról, a váradi humanistákról is csak annyi, amennyit a történelmi rész tárgyalásánál láttunk. Semmit sem tudunk meg a reneszánsz kori váradi csillagászat fejlettségéről, arról sem, hogy a váradi délkör e korban hasonló szerepet töltött be, mint ma a greenwich-i; ennek alapján készültek a híres „váradi tabellák”, melyek akkor az európai csillagászat nélkülözhetetlen eszközei voltak.

Nézzük tovább azok sorát, akiket említésre sem tartottak méltónak e könyv szerkesztői: Szalárdi János, a XVII. század krónikáírója; Pázmány Péter (Váradon született); Csokonai Vitéz Mihály, aki többször járt Váradon, és halálos hűlését is itt szerezte Rhédey grófné temetésén az előtt a kápolna előtt, mely ma az állatkertben oly elhagyatottan áll (a kápolna művészi értékeit is rejt, mai rendeltetése: lomtár); Juhász Gyula, akinek irodalomtörténeti jelentőségű váradi évei a költő számára is élete legkiemelkedőbb esztendei voltak; általában a holnaposok: Babits Mihály, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Miklós Jutka; Bartók Béláról csak folklórgyűjtő útjaival kapcsolatban történik említés, pedig rövid ideig Nagyváradon is járt iskolába; Simon Magda író. Petőfi Sándor és Jókai Mór is jártak Váradon. Sehol sem találkozunk Rimanóczi Kálmán nevével, pedig Nagyvárad nem egy jellegzetes épületét ő tervezte. (Ilyenek többek között a városháza és a könyvtár – a volt görög katolikus püspökség – épülete.)

Ennyi talán elég is, bár szakemberek (más fejezetekkel kapcsolatban is) az említetteknel valószínűleg sokkal több kifogásolnivalót találhatnának e könyvben.

A fentiek alapján még csak csodálkozni sem lehet, hogy a magyar és román vonatkozásokon kívül gyakorlatilag szinte utalás sincs más nemzetiségűek történelmi vagy kulturális múltjára e tájakon.

Következtetések

Visszatérve a kiinduló kérdésekhez, megállapíthatjuk: e könyv nem Bihar megye történelméről és kulturális múltjáról számol be olvasóinak, hanem csupán a bihari románság történelméről és művelődéséről. A közbeszúrt magyar utalások azonban a tájékozatlan – és gyanútlan – olvasó számára megteremtik annak a *látszatát*, mintha a kép teljes lenne.

² Ez utóbbi nemzeti hovatarozása e jegyzet írója számára bizonytalan. Neve nem található meg a *Magyar Életrajzi Lexikonban*.

Miközben tájékozatlanságban tart, létrehozza az informáltság illúzióját. A tájékozatlanság pedig a történelem során mindig az emberek manipulálhatóságát segítette.

Az eléggé tájékozott olvasó azonban el tudja választani a méltányosságot a méltánytalanságtól, fel tudja becsülni az olvasó lebecsülését. Azt is tudja, hogy a múlt elhallgatása vagy eltorzítása a múlt tényein úgysem változtat, tendenciáiban a jelenre és a jövőre irányul.

És felteszi a kérdést: mi célból?

Nagyvárad, 1980.

(Megjelent az *Új Látóhatár* 1989/2. számában „*A múlt metszetei*” utóélete c. írással együtt.)